

Kirjallisuutta – Litteratur

Olavi Granö maantieteilijänä ja vaikuttajana

KANERVISTO, PEKKA; KÄYHKÖ, JUKKA; NIITEMAA, TIMO; TARMIO, TIMO & VIRTANEN, KEIJO (2024) *Maantieteen rannoilla, tiedepolitiikan saaristossa – Akateemikko Olavi Granön elämä*, 453 s. Turun yliopistosäätiö & Suomen Maantieteellinen Seura, Turku & Helsinki.

Istuin Olavi Granön (1925–2013) kanssa Turun Mesukeskuksen kahvilassa 2000-luvun alkupuolella. Hahmottelin tuolloin väitöskirjani alkumuotoa ja toivoin saavani Olavilta näkökulmia maisemamaantieteen historiaan. Hän päätyi kuitenkin kertomaan Suomen Akatemian synnystä ja kokemuksistaan tiedepolitiikassa. Kävin kärsimättömäksi. Olin liian nuori ja tohkeissani hahmottaakseni Olavin muistojen merkitystä. Niinpä käänsin keskustelun itsepäisesti maisemantutkimukseen ja Olavin isän, Johannes Gabriel Granön, elämäntyöhön.

Sain kaipaamani ohjenuorat. Mutta tuoreen elämäkerran äärellä ymmärrän jälleen kerran, millaisen tilaisuuden jätin käyttämättä. Maisemat, opihistoria ja J. G. Granö olivat toki tärkeitä teemoja Olavi Granölle. Hänen elämäntyöstään niihin tiivistyy kuitenkin vain murto-osa. Ennen kuin Granö omistautui näille aiheille, hän meritoitui pohjoismaisten esimerkkein inspiroimana rannikotutkijana, tieteenteoreetikona sekä tutkimustyön ja yhteiskunnan välistä siltaa rakentaneena sisäpiiriläisenä. Kahvihetkeemme mennessä Granö oli toiminut muun muassa professorina, varadekaanina, kanslerina, valtion tieteellisten neuvottelukuntien ja Pohjoismaisen ministerineuvoston tutkimuskomitean puheenjohtajana sekä Suomen Akatemian ja Suomalaisen Tiedeakatemian esimiehenä. Arvonimeltään hän oli akateemikko. Olisi kannattanut kunnulla häntä tarkemmin.

Maantieteen rannoilla, tiedepolitiikan saaristossa esittelee Granön mittavan uran perinpohjaisesti, mutta myös lämmöllä ja kunnioituksella. Viiden asiantuntijan kirjoittama kokonaisuus alkaa yksityiskohtaisella biografialla, syväluotaa julkaisuluetteloa ja puntaroi Granön merkitystä suomalaisen tutkimusrahoitusjärjestelmän kehittäjänä. Lopussa teos luo jälkisanamaiset katsaukset Granön toimintaan Turun yliopiston kanslerina sekä Suomen ja Viron välisen tutkimusyhteistyön lähettiläänä. Laaja-alaista kerrontaa taustoittavat tietolaatikot ja oivaltavat visualisoinnit. Tarkkuus, moniäänisyys ja aihepiirien päällekkäisyys tuovat kirjaan toistoa, mutta tuntuvat myös perustelluilta. Granön kaltaisen yli-

opistoihmisen työn voinee kontekstualisoida kunnolla vain eri näkökulmien ristivalossa.

Vaikka Olavi Granön elämää ohjasi monin paikoin sattuma – taipumus olla sopivaan aikaan sopivassa paikassa ja vastata haasteeseen, kun sellainen esitettiin – tuntuu hänen yliopistolaisuutensa liki kohtalolta. J. G. Granö työskenteli poikansa syntyessä Helsingissä maantieteen professorina, ja kun perhe muutti vuotta myöhemmin Turkuun, seurasi pieni Olavi leikkiautoineen isäänsä tämän työpaikalle. Lapsuusmuistoja kerätyi myös Porvoon lähellä sijaitsevasta Tirmon niemestä, jossa Granöillä oli kesäpaikka. Kuten tietokirjailija Timo Niitemaa osoittaa, nämä ympäristöt seurasivat Olavi Granötä läpi elämän: hänen tutkimustyönsä rannikkomaantieteilijänä alkoi Tirmon maastoista, ja vaikkei Granö tietoisesti hakeutunut isänsä jalanjäljille, päätyi hän aikanaan moneen samaan tehtävään yliopistolla.

Niitemaa kuvaa elävästi muitakin Granön elämän kannalta olennaisia paikkoja. Niitä ovat paitsi pitkäaikainen koti Turun Sirpitiellä myös monet työ- ja kokoushuoneet, joissa Granön ura rakentui. Rannikkoalueita tutkinut luonnonmaantieteilijä eteni ensin talousmaantieteen assistentiksi ja Turun maantieteen apulaisprofessoriksi, ja vuonna 1962 hänet kutsuttiin

vakituisesti professoriksi. Lisäksi Granö nimitettiin 1950-luvun loppupuolella sihteeriksi luonnontieteelliseen toimikuntaan, jonka kautta hän kulkeutui keskel-le vauhdilla rakentuvan hyvinvointivaltion alue- ja tiedepolitiikkaa: neuvottelupiireihin, joissa hahmoteltiin strategisen tutkimuksen suuntaviivoja, tutkimusrahoituksen kanavia ja akateemisen työn rakenteita. Vaikka taustavaikuttajan tehtävät tukkivat Granön tutkijanpolun, pysyi hän uskollisena alkuperäisille kiinnostuksen kohteilleen. Granö esimerkiksi ideoi 1960-luvulla Saaristomeren tutkimuslaitoksen Seilin saarelle ja pari vuosikymmentä myöhemmin Merenkulkualan koulutus- ja tutkimuskeskuksen Turun yliopiston yhteyteen. Yksi ympyrä sulkeutui myös Granön omistaessa viimeiset vuosikymmenensä isänsä tieteellisen perinnön vaalimiselle. Tähän viittaavat kauniisti teoksen koko ja ulkoasu: esikuvana on selvästi ollut dosentti Allan Tiitan palkittu J. G. Granö -elämäkerta (2011).

Professori Jukka Käyhkö avaa Olavi Granön tutkimuksellisia siirtymiä tarkemmin kirjoituksessaan, joka tukeutuu Granön itsensä kokoamaan bibliografiaan. Käyhkö toteaa, että nykyisestä, julkaisuorientaation ja sitaatioiden ohjaamasta perspektiivistä tarkastel-

tuna Granö ei ollut erityisen meritoitunut tutkija. Hänen julkaisuluettelossaan on kyllä reilusti yli 200 nimekettä, mutta aineistopohjaista tutkimusta hän teki varsin vähän, ja vertaisarvioituja artikkeleita kertyi vuosikymmenien kuluessa vain muutama. Granön omimpia alustoja olivat tieteellisten lehtien ja monenlaisten teemajulkaisujen vertaisarvioimattomat sivut, joilla hän julkaisi keskustelupuheenvuoroja, linjanve-toja ja pitämiään puheita. Nämä kirjoitukset ottivat yleensä kantaa maantieteen sisältöön ja asemaan sekä laajemmin yliopiston tehtäviin. Palopuhemainen ajatusten kehittäminen sekä omakohtainen perspektiivi tieteenhistoriaan ja tutkimuksen vaikuttavuuteen tuntuivat sopivan Granön kaltaiselle kokonaisvaltaiselle tarkastelijalle paremmin kuin empiriaan pohjautuva puurtaminen. Painotukseen vaikuttivat toki olosuhteetkin: hallintotehtävien kuormittaman moniottelijan kalenteriin ei mahtunut tutkimusvapaita. Pitkäjänteisestä opetustyöstäkin piti karsia. Käyhkö paljastaa, ettei Olavi Granö ohjannut professuurinsa aikana ensimmäistään väitöstyötä.

Kattavasta analyysistä nousee esille kaksi olennaista huomiota. Ensinnäkin Granö havahtui ympäristön kantokyvyn rajallisuuteen jo 1960-luvun lopulla. Tuolloin hän alkoi tähdentää, että tutkimuksen pitää palvel-la talouden lisäksi elämänlaatua ja ympäristön hyvinvointia. Tätä tavoitetta Granö ajoi myös kulussien takana. Hän esimerkiksi edisti vuonna 1969 julkaistua tieteellisten toimikuntien tekemää ympäristöselvitystä ja toi ympäristöteeman osaksi Suomen Akatemian tutkimuspoliittista ohjelmaa 1970-luvun alussa. Toiseksi Käyhkö nostaa esille Granön tieteenfilosofiset näkemykset, joissa korostuivat Thomas Kuhnin paradigma-ajattelun ohella tieteen institutionaaliset muodot ja niitä ohjaavat ulkopuoliset tekijät. Vaikka Granön 1970- ja 1980-luvuilla julkaisemat ajatukset kattoivat koko tiedekentän, hän käytti usein esimerkkinään maantiedettä, jonka suuntia ja tehtäviä hän saattoi puntaroida kärjekkäästikin. Käyhkö linkittää nämä pohdinnat tähän hetkeen miettimällä, onko Granölle tärkeä holistinen maantiede vaarassa hajota erikoistumisaloille kyt-kettyjen professuurien korvautuessa ulkopuolista rahaa painottavilla urapolkumalleilla. ”Onkin aiheellista kysyä, rakentuuko *uusi maantiede* – – maantieteilijöiden käsissä” (s. 267). Käyhkö summaa tavalla, joka olisi varmasti houkutellut Olavi Granön vilkkaaseen ajatuk-senvaihtoon.

Granön ammatillisen kuvan täydentää oppi- ja aate-historioitsija Timo Tarmio, joka esittelee kirjoitukses-saan paitsi Granön tiedepoliittisia toimia myös laajem-min suomalaisen yliopisto- ja tutkimuslaitosjärjestel-män kehittymistä. Tarmion tarkastelu alkaa 1960-luvun yhteiskunnallisista ja demografisista oloista: suuri ikä-luokka oli vartumassa aikuisikään samalla kun uuden-lainen tieteen, talouden, koulutuksen ja valtiojohto-suuden varaan rakentuva valtiokäsitys alkoi muotou-tua. Noina vuosina Suomi panosti voimakkaasti kor-keakouluverkkoonsa, ja samalla muovautui tiede- ja tutkimushallinto. Tähän uudistukseen Granö imaistiin mukaan. Hän työskenteli yli vuosikymmenen ajan luon-ontieteellisessä toimikunnassa ja avasi samaan aikaan keskusteluyhteyksiä eri alojen välille tieteellisten toi-mikuntien neuvottelukunnassa. Granö pääsi myös vai-

kuttamaan 1960-luvun lopulla hyväksytyyn lakiin tie-teellisen tutkimuksen järjestelystä. Lain myötä perus-tettiin opetusministeriön alainen tieteen keskustoimi-kunta, Suomen Akatemia, jonka hallinnoitavaksi muo-dostui tutkijanvirkojen ja tutkimusmäärärahojen koko-naisuus. Granö toimi neljän vuoden ajan uuden Akate-mian esimiehenä.

Tarmio katsoo, että Granön ajattelua ohjasi visio rahoitusjärjestelmästä koko Suomen kattavana tutkimusy-liopistona. Jo tieteellisten toimikuntien aikakaudella Granö koki, että toimikuntien kautta kulkevan rahan tu-lisi jakautua ensisijaisesti yliopistollisille oppiaineille, jotka sitoivat tutkimuksen ja opetuksen yhteen. Suomen Akatemian myötä ajatus sai institutionaalisen muodon: hajanaisten toimikuntien sijasta tutkimustarpeet hah-mottuivat kootusti, ja valtionrahoitus ulottui perustut-kimukseen saakka. Granön mielestä juuri Akatemia vas-tasi otollisimmin kysymykseen siitä, ”miten julkisia va-roja voidaan parhaiten käyttää tieteellisen tutkimuksen edistämiseen” (s. 370). Hänen optimismiaan edesauttoi-ivat olosuhteet: rakenteita luotiin pitkäaikaisen taloudel-lisen kasvun siivittämänä. Kun Akatemian rahoitusta leikattiin öljykriisin aiheuttaman taantumun takia, oli Olavi Granö jo muissa tehtävissä. Myöhemmin hän sai toki murehtia rahakysymyksiä muun muassa Turun yli-opiston kanslerina.

Elämäkerta antaa vihjeitä siitä, miksi Granö menes-tyi politiikan ja taloudellisen kilpailun raadollistamis-sa toimintaympäristöissä. Turun yliopiston entisen rehtorin, Keijo Virtasen, kirjoitus Granön kansleriajasta kiteyttää muutaman olennaisen piirteen: Granö oli teh-tävissään kokonaisvaltaista harkintaa käyttävä ja asioi-hin perehtyvä diplomaatti, mutta hänellä oli myös tar-moa viedä näkemyksiään eteenpäin. Kanslianeuvos Pekka Kanervisto konkretisoi näitä ominaisuuksia ku-vaamalla, kuinka Olavi Granö ajoi Tartossa sijaitsevan Villa Tammekannin restaurointia ja rakennuksessa toi-mivan Granö-keskuksen perustamista 1990- ja 2000-lu-vuilla. Yhteistyö Turun ja Tarton yliopistojen välillä osoittaa myös, miten paljon perinteet ja perhehistoria Olavi Granölle merkitsivät: J. G. Granö toimi Tarton yliopiston professorina vuosina 1919–1922, ja Villa Tammekannin rakennuttanut professori August Tam-mekann oli Granöiden perhetuttu.

Granön elämää yliopistomaailman ulkopuolella teos kuvaa rajallisesti. Sellaisena se on kohteensa kaltainen. Granön tunteneet kirjoittajat viittaavat toisinaan hänen varovaisuuteensa, toisinaan pidättyväisyyteensä. Samal-la artikkelit luovat vaikutelman monitasoista kunnioi-tusta nauttineesta, rohkaisevasta ja lämminluonteisesta akateemikosta, jonka vain satunnaiset tilanteet ja hen-kilöt saivat turhautumaan. Lähimmäs Granön mielen-maisemia kuljettaa Niitemaa, joka dokumentoi paitsi lapsuuden- ja nuoruudenmuistoja myös perhe-elämää. Eeva-puoliso hahmottuu vakaana elämäkumppanina, jonka kanssa Granö koki suuria onnenhetkiä, mutta myös syviä tragedioita. Granöt menettivät kaksi poi-kaansa ennenaikaisesti, toisen kohta tämän synnyttyä ja toisen liikenneonnettomuudessa 15-vuotiaana. Niitemaa kirjoittaa koskettavasti, kuinka Olavi Granöt oli jäl-kimmäisen menetyksen jälkeen ”lähäs mahdollon saada puhumaan henkilökohtaisista asioistaan tai tuntemuk-sistaan” (s. 89).

Luonnehdinnat palauttavat minut Turkuun, kahvipöydän ääreen. Vaikka keskustelua kävivät tuolloin kaiken kokenut akateemikko ja kirkasotsainen noviisi, ei Granön korostanut itseään tai arvoaan kertaakaan. Sekä tuolloin että myöhemmissä tapaamisissamme hän oli arvostava kuuntelija ja omistautunut kertoja, jonka viisaus hahmottui ennen kaikkea äärimmäisenä suhteellisuudentajuna. Ja kun aihepiirit ottivat valtaansa, oli hänen innostuksensa vilpittöä, virkeää, iätöntä. Tämän kaiken elämäkerta tavoittaa. Vaikka teos keskittyy akateemisiin saavutuksiin, eikä kirjoittajilla ole ollut tukeaan juurikaan kirje- tai päiväkirja-aineistoa, piirtyy ammatiprofiilin rinnalle kuin varkain henkilökuvaa, jonka ka-

rismassa on paljon tuttua. Antoisat keskustelut Olavin kanssa jatkuvat kirjan sivuilla.

KIRJALLISUUS

Tiitta, A. (2011) *Sinisten maisemien mies – J.G. Granön tutkijantie 1882–1956*. SKS, Helsinki.

HANNU LINKOLA
Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma, Turun yliopisto

Karttateos Joensuun kaupungin ja lähiseudun kasvusta

VESAJOKI, HEIKKI (2023) *Joensuun seutu kuvin ja kartoin*, 191 s. AtlasArt Oy, Helsinki.

Karttakirjat ja kartastot ovat maantieteen perinteisimpiä julkaisuita. Kartat ovat aina onnistuneet välittämään paikkaa tai aluetta kuvaavaa informaatiota siten, että lukija hahmottaa niistä visuaalisesti sijainteja ja alueellisia ominaisuuksia. Kun esitetään historiallisia karttoja aikasarjana, voidaan esittää jonkin alueen ajallista muutosta. Tuoreessa kartta- ja valokuvakirjassaan Joensuun seudun kehityksestä Itä-Suomen yliopiston entinen ja jo eläköitynyt lehtori Heikki Vesajoki käy läpi ajanjakson 1940-luvulta nykypäivään 2020-luvulle.

Vesajoki itse aloitti työuransa yliopistomaailmassa vuonna 1972 silloisessa Joensuun korkeakoulussa, kun hän aloitti maantieteen lehtorina. Dosentiksi hänet nimitettiin vuonna 1984, ja yliopiston nimikin oli jo muuttunut Joensuun yliopistoksi. Vesajoki jäi eläkkeelle samana vuonna, kun Joensuun yliopistosta ja Kuopion yliopistosta muodostettiin Itä-Suomen yliopisto. Jos olen oikein ymmärtänyt, niin Vesajoki ehti vielä työskennellä tuoreen Itä-Suomen yliopiston alaisuudessa hetken aikaa ennen eläkkeelle jääntään. En ole tästä aikajanan kulusta kuitenkaan täysin varma. Sain itse tutustua Heikki Vesajokeen, kun aloitin maantieteen opiskeluni syksyllä 1996 juuri Joensuun yliopistossa ja olin opiskelijana hänen kursseillaan. Tämän takia onkin hauskaa päästä arvioimaan Vesajoen tuorein teos. Mielenkiintoani teoksessa herätti myös se, että Joensuu on minulle henkilökohtaisesti tuttu kaupunki: minun ja Joensuun yhteinen historia alkaa tuosta yhdestä lukuvuodesta, jonka opiskelin kaupungissa. Sittenmin olen useaan kertaan kolunnut Joensuun alueen metsiä ja taajamia niin juoksu- ja pyörälenkeillä kulkien kuin suunnistuskartta kourassa metsissä kirmaten. Olen siis kolunnut paikkoja ja metsiä Joensuun alueella, joihin ei ihan jokainen tavan tallaaja tule kulkeneeksi. Lisäksi minua ovat aina kiinnostaneet vanhat opas- ja topografikarttojen tyypiset kartat. Siksi ava-

sinkin Vesajoen teoksen odottavaisin tuntein. Odotin päästä tunnistamaan tuttuja paikkoja ja näkemään, kuten teoksen otsikko lupaa ”kuvin ja kartoin”, kuinka seutu on muuttunut sota-ajoista nykypäivään.

Marraskuussa 2023 tuli kuluneeksi 175 vuotta siitä, kun Joensuun kaupunki perustettiin. Tämä juhlavuosi on toiminut kimmokkeena tämän teoksen laatimiselle. *Terran* toimituksen postilaatikkoon tämä saapui keväällä 2024. Perustamisestaan lähtien Joensuun kaupunki on kasvanut ja laajentunut, mikä on heijastunut myös naapurikuntiin. Siksi Vesajoki onkin päättänyt käsitellä kartassa itse Joensuun kaupungin alueen lisäksi myös naapuriseutuja.

Teosta varten on tehty laaja taustatyö erityisesti historiallisen kuvamateriaalin haalimisessa. Teos yhdistää koko ajan karttoja ja valokuvia, kun se käy läpi Joensuun kaupungin kasvua ja kehitystä. Kasvun vaiheet ja syyt tuodaan teoksessa esille selittäen ja samalla siis visuaali-

soiden. Teos rakentaa tarinaa alueen elinkeinojen muutoksista ja kehittymisestä sekä erilaisten palveluiden ja toimintojen rakentamisesta. Nämä kaikki ovat muovanneet vuosikymmenien saatossa Joensuun seudun maisemaa, karttakuvaa, rakennuskantaa, ilmettä ja niin edelleen. Muutosten ja rakentamisen taustoja ja pieniä faktatiedon murusia tarjoillaan lukijalle kaiken aikaa. Teoksesta huokuu se, että kohdekaupunki on kirjoittajalle tuttu. Lisäksi teoksesta välittyy se, että kirjoittaja on elänyt ja kokenut useimmat tuon aikavälin (1940–2020) vuosikymmenistä. Lisäksi se, että tämä kokija (tietokirjailija) on toiminut maantieteen tutkijana ja opettajana, on auttanut aivan erityisellä tavalla tarkkailemaan kaupungin kasvua sekä nyt teosta laadittaessa muistelemaan tuota.

Teoksen pääelementtejä ovat ilman muuta kartat. Aivan alussa esitetään vanha *Erikoiskartta Joensuun väylästä*, jonka on laatinut Jacob Gabriel Hougberg vuonna 1792. Teoksen kartoissa lähdetään siis visuaalisesti karttojen avulla kauempaa Joensuun seudun historiasta kuin otsikossa luvattu aikajänne 1940–2020. Tätä van-

